Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

En Mavi Göz'de Kesişimselliğin Kışkacındaki Siyahi Kadınlar ve Din

Black Women And Religion in The Grip of Intersectionality in *The Bluest Eye*

Necmiye DURMUŞ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İstanbul, Türkiye

Ph.D. Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences

Istanbul, Turkey

necmiyedurmus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2663-3215>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Durmuş, N. (2021), *En Mavi Göz'de Kesişimselliğin Kışkacındaki Siyahi Kadınlar ve Din*, *Journal of Social Sciences*, 31, 109-125

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.54755>

Makale Türü / ArticleTypes: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / The Article Arrival Date: 19.06.2021

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 20 Aralık / December 2021

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Aralık / December 2021

Cilt / Volume: 31

Sayfa / Pages: 109-125

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

EN MAVİ GÖZ'DE KESİŞİMSELLİĞİN KISKACINDAKİ SİYAHİ KADINLAR VE DİN

Özet

Tarih boyunca cinsiyet, insanların toplumsal pozisyonlarını belirleyen en önemli etmenlerden biri olagelmıştır. Kadınlar, erkeklerin gerisinde konumlandırılmış, üzerlerinde baskı uygulanarak ezilmişlerdir. Cinsiyet unsuruna ırk faktörü eklendiğinde ise özellikle siyahi kadınlar iki kez mağduriyete uğramakta ve toplumsal açıdan erkeklerin iki kat gerisinde kalmaktadırlar. Toni Morrison, siyahi bir kadın yazar olarak kadınların uğradığı bu çoklu ezilmişlik durumuna romanlarında ışık tutmaktadır. Yazarın, *En Mavi Göz* adlı romanı ise bu yansımanın örneklerinden biridir. Bu çalışma, *En Mavi Göz*'deki karakterleri ve motifleri kesişimsellik teorisinin merceğiyle inceleyerek sosyolojik bir bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadır. Hipotetik olarak ilgili romanın, toplumsal cinsiyet, ırk ve güzellik algısının kesişimselliği ile siyahi kadınların uğradığı çoklu ezilmişlik durumunu yansıttığı savlanmakta ve dinin bu kesişimsellik kışkacında ne tür bir rol ifa ettiği sorgulanmaktadır. İnceleme sonucunda; romandaki siyahi karakterlerin kadınlık deneyimlerinin kesişimsellik kuramının iddialarıyla uyumlu olduğu, kadınların farklı açılardan baskı altında kaldıkları ve din olgusunun etken bir unsur olarak kesişimselliğin tahakkümü karşısında bir sığınak işlevi gördüğü bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplumsal Cinsiyet, Kadınlık, Din, Kesişimsellik, Toni Morrison, *En Mavi Göz*.

BLACK WOMEN AND RELIGION IN THE GRIP OF INTERSECTIONALITY IN *THE BLUEST EYE*

109

Abstract

Throughout history, gender has been one of the most important factors determining people's social positions. Women were positioned behind men, and they were suffer under oppression. When the factor of gender added to the factor of raced, especially the black women, are victimized twice and fall behind the men doubly. In her novels, Toni Morrison as a black female writer, sheds light on this situation of multiple oppression that women suffer. The author's novel *The Bluest Eye* is one of the examples of this reflection. This study tries to develop a sociological perspective by examining the characters and motifs in *The Bluest Eye* through the lens of intersectionality theory. It is hypothetically argued that the novel reflects the multiple oppression that black women suffer via the intersectionality of gender, race and beauty perception, and what kind of a role that religion plays in this intersectional clamp is questioned. As a consequence, it has been found that the femininity experiences of the black characters in the novel are consistent with the claims of the intersectionality theory, that women are oppressed from different angles, and the religion as an effective factor acts as a shelter against the domination of intersectionality.

Keywords: Sociology of Religion, Gender, Femininity, Religion, Intersectionality, Toni Morrison, *The Bluest Eye*.

“Kendisini yalnızca bir mucizenin
kurtarabileceği inancına saplanıp kaldığı için
güzelliğinin bilincine asla varamayacaktı.
Görülmesi gereken neyse onu görecekti:
başkalarının gözlerini”
–Toni Morrison
En Mavi Göz

Giriş

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının hangi noktalarda farklılaştığı genellikle göz ardı edilerek bu iki kavram birbirlerine karıştırılan, çoğu zaman da biri diğerinin yerine kullanılabilen ifadeler hâline gelmiştir. Cinsiyet, bireyleri biyolojik anlamda kadın veya erkek yapan farklılıklar (Oakley, 2015, 23) iken kültürel bir sınıflandırmayı gösteren toplumsal cinsiyet ise “belli bir kültürün neyin eril, neyin dişi olduğuna ilişkin ortak inançlarını anlatır” (Keller, 2016, 19). Bu nosyonun gelişiminde iki önemli yaklaşım ön planda durmaktadır; doğacı ve gelişmeci argümanlar. Doğacı argüman kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet farklılığını biyolojik temelli açıklarken gelişmeci argüman ise kültürel ve sosyal bir inşa sürecinden yola çıkar (Slattery, 2015, 342). Kadınlık ve erkeklik vasıflarının toplumsal bir yaratım aşamasının sonucu şekillendiği düşüncesi, kadınlara has veya erkeklere has diyebileceğimiz özelliklerin tamamen biyolojik ve fiziksel temelli gelişmediğini imlemektedir. Bu noktada, eğer toplumsal cinsiyet kültürel bir formasyonun neticesi ise kadınların ikincil planda konumlandırıldığı ve erkeklerin egemen pozisyonlarının kanıksandığı sabit bir rol kazanımının temellerinin sarsılabilir olduğu gündeme gelmektedir. Ancak, bu eşitsizliğin tarihsel ve sosyo-kültürel belirlenimler nedeniyle tecrübe edildiği anlaşılmakta ve bu performatif sürecin kendini sürekli yenileyerek varlığını koruduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple, tarih yazımını determinasyonlardan arındırarak yeniden düzenlemeden toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilemeyeceği açığa çıkmaktadır; zira “rol ve tavırlara dönüşen kültürel farklılıklar cinsiyet üzerinde sabite olarak algılanmaktadır” (Okutan, 2017, 17). Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece dişi ve eril roller bağlamıyla sınırlı kalmamakta, bu roller içerisinde alt katmanlara ayrılarak ırk, sınıf, yaş, küresel ve toplumsal kabuller tahakküm matrisleri ile de kesişerek etkileşimlere girmektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve diğer tahakküm matrislerinin kadınlar ve özellikle de siyahi kadınlar üzerindeki baskısının tahkik edilerek katmanlarının görünür kılınması sosyoloji çalışmaları içerisinde elzemdir.

Bu çerçevede, Morrison’ın romanı *En Mavi Göz*, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca farklı cinsiyet rolleri bağlamında değil aynı cinsiyet rolleri içerisinde de değişik kesitlerde nasıl sergilendiğini göstermesi bakımından sosyolojik gerçekliğe mercek tutan bir örneklik arz etmektedir. Romanda, Claudia MacTeer adlı 9 yaşında siyahi bir genç kız tarafından Breedloveların hikâyesi anlatılmaktadır. Anlatıcı çoğunlukla Claudia olmasına rağmen, zaman zaman diğer karakterler de kendi hikâyelerinin nakledicisi vasfını taşımaktadırlar. Siyahi bir aile olan Breedlovelar, yaşadıkları toplum içerisinde ayrımcılık ve aşağılanma duygusunu birçok yönden hissetmektedirler. Bir yandan beyaz egemen bir toplumda yaşadıkları için ırksal bir ayrımcılığa uğramakta diğer yandan ise çirkinlikleri sebebiyle ikinci bir ötekileştirilmeyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Breedlove ailesinin bir ferdi olan romanın baş kahramanı Pecola, herkes tarafından çirkin olarak görülen 11 yaşında bir kızdır. Pecola hem ailesi içerisinde istismara maruz kalmakta hem de toplum tarafından ezilmektedir. Onun için bu çirkinliğinden kurtulmasının, beyaz Anglosakson toplum tarafından onaylanmasının tek yolu mavi gözlere sahip olmaktır ve sürekli bunun gerçekleşmesi için dua eder. Romanın sonunda ise Pecola, en mavi gözlere sahip olduğu yanılsaması içerisinde akıl yitimine doğru ilerlemektedir.

Sosyoloji literatürü içerisinde çok sınırlı (Noble, 2018), din sosyolojisi alanında ise herhangi bir incelemeye tabi tutulmayan roman, özellikle İngiliz dili ve edebiyatı başta olmak üzere çok sayıda çalışmaya konu olmaktadır. Bu analizler arasında sosyolojik bakış

açısına yaklaşan ve toplumsal cinsiyet, eşitsizlik/ayrımcılık ve ırkçılık bağlamında değerlendirmelere sahip olanlar ise çoğunluktadır (Rosenberg, 1987; McKittrick, 2000; Merriam-Jozwiak, 2001; Potter, 2004; Mahaffey, 2004; Douglas, 2006; Bump, 2010; Kohzadi vd., 2011; Yasmin, 2012; Khan - Rahman, 2014; Tahir Tahir, 2014; Abraham, 2016; Haque, 2016; Karim Karim, 2016; Hunt, 2016; Sarangi - Pattnaik, 2017; Islam, 2019; Erdemir Kara - Demirtaş, 2020; Khati, 2021). Bu durum, ilgili romanın sosyolojik bir bakış açısıyla irdelenmeye elverişli bir konuya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Örneğin Yazıcıoğlu (2014, 211-222), Morrison'un, romanlarında, siyahi insanların ve özellikle kadınların hayatlarında tecrübe ettikleri ayrımcılık, şiddet gibi temaları konu edindiğini ve okurlarını bir yandan durumlarının farkına varmaları açısından diğer yandan da olumsuz koşulların nasıl aşılabileceğine dair bilgilendirdiğini vurgulamaktadır. Yazıcıoğlu'na (2014, 212) göre, incelediği her iki romanda da "ele alınan suskunluk, şiddet ve delilik olgularının kökeninde de özcü ve normalleştirici yaklaşımların bulunduğu" hissedilmektedir. Çıraklı (2017, 46-64) ise romanda Pecola'nın kendilik imgesinin, toplumun ona dair bakış açısıyla şekillendiğini, bölündüğünü, durduğunu ve bu negatif algının en sonunda nasıl onun deliliğiyle sonuçlandığını inceler. Şenaydın (2004), Buchi Emecheta'nın *The Joys of Motherhood* ve Toni Morrison'ın *En Mavi Göz* romanlarını post-kolonyal feminist teori kapsamında inceleyerek kadınların ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet etkenleri açısından nasıl ezildiklerini deşifre etmektedir. Yazar (2004), her ne kadar bu çalışmanın teorik zeminine yakın duruyor gibi gözükse de ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet arasındaki kesişimleri es geçmektedir. Şenaydın gibi Arslan (2006) da *En Mavi Göz* ile başka bir romanı incelemekte ve karşılaştırmaktadır. Siyahi kadınların üzerindeki çifte baskı konusunu ele alan Arslan (2006), bir kuramdan yararlanmamakta ve çıkarımlarını genel olarak siyahi kadın düşünürlerin ırkçılık ve cinsiyetçilik üzerine yazdıklarından geliştirmektedir. Depci ve Tanrıtanır (2013, 455-473) da aynı şekilde, siyahi Amerikalı kadınların ırk, sınıf ve cinsiyet olmak üzere "üçlü baskıya eş zamanlı olarak" maruz kaldıklarını Collins'e atıfla vurgulamakta, ancak kesişimsellik teorisini baz almamaktadır. Aydemir (2011) ise, Walker ve Morrison'ın ikişer romanını siyahi kadınların deneyimledikleri sıkıntılar üst başlığı altında incelemekte ve aslında yaşadıkları en büyük güçlüğü ırkçılıktan kaynakladığını öne sürmektedir. Erdağ (2012) sadece *En Mavi Göz*'ü inceleme nesnesi olarak seçmekte; baskı, cinsiyet ve cinsellik ekseninde romanı genel bir bakışla değerlendirmektedir. Tahir (2014), diğer yazarlara benzer şekilde Walker'ın *The Color Purple* ve Morrison'ın *En Mavi Göz* romanlarını analize tabi tutarak siyahi kadınların yaşadıkları travmayı temel alarak konusuna yaklaşmaktadır. Yavuz (2011), ise diğer yazarlardan ayrılarak *En Mavi Göz* ile bir Türk yazarın romanını, Livaneli'nin *Mutluluk* adlı romanını, irdelemektedir. Her iki romandaki kadınlar arasında ortak yönler olduğunu savlayan Yavuz'un (2011) ana motifi ensestir. Böylece, farklı iki toplum, kadınların uğradıkları cinsiyet bağlamında ayrımcılık ve baskı açısından aralarındaki sınırların çözülmesiyle eşitlenmiş olmaktadır.

Literatürde, *En Mavi Göz* adlı romanı dinî gönderimleri açısından da inceleyen çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır (Alexander, 1998; Degler, 2006; Krupa, 2015; Saxena - Singh, 2019). Saxena ve Singh (2019, 41-44), Morrison'ın *En Mavi Göz* ve *Sula* adlı romanlarını İncil'de ya da klasik mitolojide yer alan örneklik ve sembollere göre değerlendirirken Krupa (2015, 143-148) siyahilerin çok kültürlü post-kolonyal beyaz Amerika'da ırk ve din sürekliliği için verdikleri mücadelenin doğasını ilgili roman özelinde incelemektedir. Saxena ve Singh gibi Krupa (2015, 145-147) da din bahsinde İncil'e yapılan göndermelere değinmektedir. Geleneksel üçlü Tanrı anlayışından farklı olarak Morrison'ın kurgusal dünyasında kötülüğün varlığı, masum ve adil olanın acısının bir açıklaması olarak işlev gören Tanrının dördüncü bir yüzü olduğunu ileri süren Alexander (1998, 293, 303), romanın anlatıcısı Claudia'nın döngüsel ve kısmen anlaşılmasız anlatımını bunun bir yansıması olarak okumaktadır. Ayrıca, *En Mavi Göz*'de tasvir edilen Tanrı, bazı Batılı özelliklerini korurken aynı zamanda da geleneksel Afrika dinleri ya da efsanelerindeki ilahlarla ortak noktalara da sahiptir (Alexander, 1998, 296). Degler (2006, 232), Morrison'ın

romanlarında topluluğu kurmak ve onun devamını sağlamak bağlamında ritüelleri kullandığını ve bunun, ilk romanı olan *En Mavi Göz* ile başladığını ifade eder. Romanda, Pecola özelinde kurban ritüelinin temsili; toplumun kolektif kimliği, sınıflandırılmış inanç sistemi ve dini için bir rahatlama işlevi görmektedir.

Morrison'ın *En Mavi Göz* adlı romanına birçok ayrı teori ve görüş açısından yaklaşılmakla birlikte, analizler edebî literatürle sınırlı kalmakta; toplumsalın birer yansımasını sunan romanlar içerisinde etkin bir örnek olarak bu romanı inceleyen sosyoloji ya da din sosyolojisi sahasında herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Dahası, çok katmanlı tahakküm mekanizması altındaki siyahi kadınlar özelinde, toplum ve din arasındaki etkileşimsel düzlemin sorgulanmaması literatürde eksik bir yön oluşturmaktadır. Bu sebeple, dinin, tahakküm matrisleriyle kesişen olası bir noktasının mevcudiyetini tespit etmek üzere, ilgili romandaki kesişimselliğin içerisinde dinin toplumsal izdüşümleri belirlenecektir.

İlerleyen bölümlerde, hem kesişimsellik teorisi ve kavramsal çerçevesi hem de kesişimsellik ve din etkileşimi irdelenerek Morrison'ın kendi sosyo-kültürel bagajının bu romanı yazma motivasyonunu nasıl şekillendirdiği tahlil edilecektir. Sonrasında ise kesişimsellik teorisi temel alınarak roman, toplumsal cinsiyet kapsamında analize tabi tutulacak ve din olgusunun bu kesişimsellik içerisindeki konumu sorgulanacaktır.

1. Teorik Çerçeve

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kuramları üst başlığı altına yerleştirilebilen kesişimsellik teorisi, yapısal baskı kuramları içerisinde değerlendirilmektedir. Yapısal baskı kuramları, “ataerkillik, kapitalizm, ırkçılık ve heteroseksizm yapıları üzerinde odaklanırlar ve baskının uygulanışlarını ve baskı deneyimlerini bu yapıların etkileşimi içinde konumlandırırlar. Yapısal baskı kuramcıları, birey egemenlerin failliğini geçersiz saymazlar veya reddetmezler, bilakis bu failliğin nasıl yapısal düzenlemelerin ürünü olduğunu incelemektedirler” (Ritzer, 2012, 344-345). Yapısal baskı kuramları içerisinde yer verilen kesişimsellik kuramına göre ise kadınlar “baskıyı çeşitli biçimlerde ve çeşitli yoğunluk derecelerinde” (Ritzer, 2012, 350) yaşamaktadırlar.

Kesişimsellik kavramı, ilk olarak Kimberlé Crenshaw (1989, 139-167) tarafından “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics” adlı makalesinde ortaya atılmıştır. Crenshaw (1989, 139), feminist eleştirilerde cinsiyet ve ırkın birbirlerini dışlayan kategoriler olarak ele alınmasına bir itirazda bulunma amacıyla kesişimsellik kavramını kullanmaktadır. Yazara (1989, 154) göre feminist kritiklerde, siyahi kadınlar sadece gözden kaçırılmış olmamakta, aynı zamanda beyaz kadınlar bütün kadınlar adına konuşarak aradaki bu ayrımı daha fazla pekiştirmektedirler. Crenshaw (1991, 1245), başka bir makalesinde ise kesişimsellik kavramını yapısal, politik ve temsili şeklinde üç kategoride ele almaktadır. Yapısal kesişimsellikte, siyahi kadınların ırk ve cinsiyet kesişimindeki konumlarının, aile içi şiddet, tecavüz ve iyileştirici reform deneyimlerini beyaz kadınlardan niteliksel olarak daha farklı kılma biçimlerini; politik kesişimsellikte hem feminist hem de ırkçılık karşıtı politikanın paradoksal olarak çoğu zaman siyahi kadına yönelik şiddet konusunun marjinalleşmesine nasıl yardımcı olduğunu, temsili kesişimsellikte ise siyahi kadın olmanın kültürel inşasını tartışmaktadır (Crenshaw, 1991, 1245).

Kesişimsellik kuramı, Patricia Hill Collins'in (1998, 2000, 2019) katkılarıyla geliştirilmiş ve farklı içerimler de edinmiştir. Yakın zamanlı çalışmasında Collins (2019, 2) kesişimsellik kuramının özellikle toplumsal problemleri ve değişimleri anlamak açısından en fonksiyonel eleştirel teorilerden biri olduğunu ifade etmektedir. Collins'e (2000, 18) göre kesişimsellik; ırk ve cinsiyet veya cinsellik ve ulus gibi kesişen baskıların belirli biçimlerini gösterir. Baskı tek bir forma hapsedilemez ve çeşitli baskı unsurları birlikte işler. Kesişimsellik kuramında Collins'in (2000, 18) önerdiği kavramlardan biri “tahakküm matrisi”dir. Tahakküm matrisleri, kesişen baskı unsurlarının gerçekte nasıl organize

edildiğini belirtir. Bütün kadınlar toplumsal cinsiyet temelinde bir baskı yaşamalarına rağmen, toplumsal eşitsizliği besleyen çeşitli arakesitler tarafından farklı bir şekilde de baskı uygulanmaktadır (Ritzer, 2012, 350). Tahakküm matrisleri olarak tanımlanan bu öğeler “sadece toplumsal cinsiyeti değil, aynı zamanda sınıf, ırk, küresel konum, cinsel tercih ve yaşı da kapsar” (Ritzer, 2012, 350).

Kesişimsellik teorisi içerisinde din ise üzerinde çok değerlendirme yapılmayan bir alanda kalmaktadır. Dinlerin özellikle kadınlar açısından bir baskı faktörü oluşturup oluşturmadığı feminist çalışmalar içerisinde yer alabilse de kesişimsellik teorisi bağlamında pek çalışılmamaktadır. Bu durumun altını çizen Singh (2015, 657-658), dinin, kadınların hayatında önemli rol oynadığı bir vakıa iken ve son dönem feminist düşüncede dindar kadınların failliği ve feminist teoriye karşı savunuları gündemdeyken dinin kesişimsellik çalışmaları içerisinde görünür olmamasını dikkat çekici bulmaktadır. Ayrıca, dinin çoğunlukla baskı yönüyle düşünülmesini de eleştiren Singh (2015, 670), kesişimselliğin baskı ve özgürlüğün her çeşidini ele alması gerektiği ifade eder. Örneğin Noble (2018, 83), çalışmasında, kadınların dinleri tarafından baskıya maruz kaldıklarını hissetmelerinden ziyade, dinleri sayesinde güçlendirildiklerini bulgulamıştır.

İlgili roman bağlamında tahakküm matrislerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla ataerkillik, ırk, ayrımcılık ve güzellik standartları açılanması gereken kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Walby'nin (1991, 20) ifadeleriyle ataerkillik, “erkeklerin kadınlara hükmettiği, baskı altında tuttuğu ve sömürdüğü sosyal yapılar ve uygulamalar sistemi” olarak tanımlanmaktadır. Walby (1991, 20), ataerkilliğin altı düzeyi olduğunu öne sürmektedir, bunlar; ataerkil üretim şekilleri, ücretli işlerde ataerkil ilişkiler, devlette ataerkil ilişkiler, erkek şiddeti, cinsellikte ataerkil ilişkiler ve kültürel kurumlarda ataerkil ilişkilerdir. Ayrıca Walby'ye (1991, 24) göre iki tür ataerkillik bulunmaktadır; özel ve kamusal ataerkillik. Özel ataerkillik, kadınların baskısının ana yeri olarak hane içi üretimine dayanır. Kamusal ataerkillik ise temel olarak istihdam ve devlet gibi kamuya açık alanlara dayanır. Buradaki önemli nokta, özel ataerkillikte kadın emeğinin sömürsünün ev içindeki tekil ataerkiye dayanması, kamusal ataerkillikte ise bu sömürü durumunun kolektif bir forma bürünmesidir (Walby, 1991, 24).

Ataerkillikten sonra bir diğer mühim kavram ise ırktır. Irk “genel olarak farklı insan gruplarıyla ilişkilendirilen (ten rengi, yüz özellikleri, saç yapısı, vücut tipi ve benzeri gibi) ve genetik olarak aktarılan özellikleri ifade etmektedir” (Hunt, 2020, 424-425). Irkçılık ise “ırksal farklılıklara dayanan belirli bir toplumun hiyerarşik yapılanmasından gelen, gruplar arası tahakküm ve üstünlük kurma ilişkilerinin tümünü ifade etmektedir” (Hunt, 2020, 427). Böylece ırkçılık, “toplumsal farklar, iktidar ve kültürü şekillendirmektedir” (Lemert, 2020, 433). Irkçılık, ırklar arasındaki sıralamayı öne çıkarma gayretinde bulunsa da “saygın bilimsel görüşler, söz konusu temellere göre kategorize edilmiş halklar arasında doğuştan gelen kişilik farklılıkları, zekâ farklılıkları, vb. bulunduğunu artık kabul etmemektedirler” (Marshall, 2005, 311-312). Irkçılıkla bağlantılı olarak operasyonel olarak açıklanması gereken bir diğer nosyon ise ayrımcılıktır. Ayrımcılık, “kolektif önyargılar tarafından damgalanan toplumsal gruplar veya sınıfların resmî ya da gayri resmî ayrıştırılmasına neden olan önyargılı tutumları oluşturan toplumsal bir pratiktir” (Lemert, 2020, 81). “Yaygın kullanımında basitçe ‘adil olmayan davranışlar’ anlamına gelen bu kavram, sosyolojide en yaygın biçimde etnik ve ırk ilişkileri kuramları bağlamında kullanılmaktadır” (Marshall, 2005, 50-51). Irksal ayrımcılık ise insanlar ya da gruplara, onların ırkları veya etnisitelerini baz alarak eşitsiz davranmaktır (Pager – Shepherd, 2008, 182). Bu makalenin hareket noktasını temellendiren toplumsal cinsiyet ve tahakküm matrisleri kesişimselliği bağlamında ise özellikle cinsiyet ve ırk ayrımcılığı ön plana çıkmaktadır.

Siyahi kadınların ötekileştirilme ve ayrımcılığa maruz kalmada yaşadıkları çifte mağduriyet “güzellik standartları” bağlamında daha da görünürdür. Beyaz ve siyahi kadınlar ayrımında beyaz olanın “güzel” kabul edilip, güzel bir kadın olmanın toplumsal

onay almanın tek şartı olarak standartlaştırılması siyahi kadınları ikincil konuma düşürmekte ve üzerlerinde baskı uygulamaktadır. Collins'in (2000, 89) ifadeleriyle, "genel güzellik standartları -özellikle cilt rengi, yüz hatları ve saç dokusu- Afro-Amerikan kadınları değersizleştirmektedir". Ayrıca, eğer siyahi bir kadın standart güzellik algısının dışındaysa onun ne kadar eğitilmiş, akıllı ve güzel olduğu da önemli değildir (Collins, 2000, 89). Beyaz ve siyahi kadınlar arasında bir tahakküm oluşturan bu unsura dikkat çeken Collins (2000, 89) eğer "siyah tenleri, geniş burunları, dolgun dudakları ve tuhaf saçlarıyla Afrika özelliklerine sahip "öteki" siyahi kadınlar olmasaydı, mavi gözlü, sarışın, ince beyaz kadınlar, bu "öteki" olmadan güzel kabul edilemezdi" vurgusunu yapmaktadır. Hâlihazırda kadınlık rolleri açısından bir ötekileştirmenin nesnesi durumundaki siyahi kadınlar, güzellik standartlarının dışında kabul edilmekle hemcinsleri içerisinde de bir ayrımcılığa uğramakta ve dolayısıyla kesişimselliğin çoklu matrisleri altında ezilmektedirler.

Morrison'ın yaşamına etki eden gerçekliklerin bu romanı yazma motivasyonuna etkilerine kısaca değinildikten sonra, bahsi geçen arakesitler içerisinde "ırk ve güzellik standartları" ele alınarak toplumsal cinsiyet ile bu tahakküm matrislerinin kesişimselliği Morrison'ın *En Mavi Göz* romanı özelinde analiz edilirken din olgusunun bu kesişimsellik içerisinde hangi düzlemde konumlandığı çözümlenecektir.

2. Siyahi Bir Kadın Yazar Olarak Morrison

Toni Morrison (Chloe Anthony Wofford) 18 Şubat 1931 yılında Lorain, Ohio'da doğar. Chloe'nin zor telaffuzu nedeniyle üniversite yıllarında adını Toni olarak değiştirir. Washington'daki Howard Üniversitesi'nde okuyan Morrison, oradan mezun olduktan sonra eğitimine Cornell Üniversitesi'nde devam eder. 1957 yılında ise tekrar Howard Üniversitesi'ne dönüp orada İngilizce dersleri vermeye başlar (Toni Morrison Biography, 12 Mayıs 2021). Morrison'ın ilk romanı olan *En Mavi Göz*, 1970 yılında yayımlanır. 1988'de ise *Sevilen* adlı romanıyla Pulitzer Ödülü'nü kazanır. 1993'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk siyahi yazar olur (Gillespie, 2012, 10). Yazarlık yaşamı süresince birçok ödül sahibi olan Morrison, 5 Ağustos 2019'da New York'ta vefat eder (Toni Morrison Biography, 12 Mayıs 2021).

Morrison'ın hayatına bakıldığında, yazarın ailesinin de siyahilerin zorlu yaşam koşulları ve topluma hâkim olan ayrımcılık ve dışlanmadan etkilendiği görülmektedir. Babasının ailesi Amerika'nın güneyinde maruz kalınan Afro-Amerikalılara karşı şiddetten kaçmak için Georgia'dan ayrılarak kuzeye gitmiştir (Toni Morrison Biography, 12 Mayıs 2021). Hem aile geçmişinden derlenen zorluk hikayeleri, hem de kendi yaşadığı dönemin siyahilere bakışındaki olumsuz algı yazarın romanlarına aksetmiş ve kurguları toplumsal deneyimiyle iç içe geçmiştir. Böylece Morrison, romanlarında yer alan karakterlerin hayatlarının, siyahi insanların günlük hayatlarında yaşadıkları sıkıntıların bir yansıması olduğunu, çok kurgusal bir hayat olmadıklarını göstermiş olmaktadır.

Morrison'dan üç yüz yıl önce yaşamış olan Anne Bradstreet (Poetry Foundation, 12 Mayıs 2021), erkek yazarlar içerisinde asla değer görmeyeceği düşüncesinden neşet eden isyanıyla "eğer benim mütevazı mısralarımı okumaya tenezzül ederseniz; kekik veya maydanozdan yapılmış bir taç verseniz de olur, defne yapraklığını istemiyorum" demiştir. Siyahi bir kadın yazar olarak Morrison ise Bradstreet'ten yüzyıllar sonra da olsa erkekleri yazdıklarını okumaya tenezzül ettirmiş ve eserleriyle Nobel Edebiyat Ödülü'nü almayı başarmıştır. Bu anlamda yazar, siyahi kadınların yaşadıkları toplumsal tahakkümleri kurgularında gözler önüne sererek irdelerken aynı zamanda kendi örnekliği üzerinden siyahi kadınlara bir umut ışığı sunmakta ve asla pes etmemeyi öğütlemektedir.

En Mavi Göz, siyahi kadınların farklı boyutlarda; ırk, cinsiyet ve hatta beyaz kadınlar karşısında siyah kadın olmak gibi dışlanma ve ayrımcılığı tecrübe etmeleriyle ilgilidir. Morrison'a (1999, VIII) bu romanı yazma ilhamını veren olay, ilkokulda bir arkadaşının "mavi gözleri olmasını istediğini" ona söylemesidir. Yazar (1999, VIII), kendi gibi siyahi olan arkadaşının isteğini zihninde canlandırdığında, bu durumun sahip olduğu güzellik algısıyla

çeliştiğini idrak etmiş, kısacası onun için olanaksız görülmüştür; zira siyahi bir kızın mavi gözlere sahip olması asla hayal bile edilemeyecek bir şeydir. Morrison (1999, VIII) *En Mavi Göz'e* yazdığı önsözde,¹ romanı ile “en azından gençlik, cinsiyet ve ırk nedeniyle bu tür zarar verici güçlere dayanma ihtimali olan birinin hayatına girmek” amacını taşıdığını ifade eder. Romandaki her bir kadın karakter toplum dışına itilmiş ve birey olma mücadelesi veren kişiler olarak tanımlanabilmektedir. Romanın ana temasının, toplumun içine kabul etmediği siyahi kadınlar üzerine şekillenmesi, yazarın içinde yaşadığı toplumun hakikatleriyle yakından ilişkilidir. Morrison (1999, 206), özellikle 1960'lardaki “soy ıslahı” ve bununla bağlantılı olarak “güzellik algısı”nı sorunsallaştırarak *En Mavi Göz* adlı romanını biçimlendirmiştir. Yazar (1999, 212), romanının 1993'teki baskısına yazdığı sonsözde “*En Mavi Göz*'ün ilk baskısının Pecola'nın hayatı gibi olduğunu ifade eder: dışlanmış, önemsiz görülmüş, yanlış anlaşılmış.” Yazarın serzenişi haklı olmakta birlikte, ataerkil bir toplumsal kurgu içerisinde, yazdıklarının anlaşılmaması çok normal gözükmemekte ve hatta özellikle görmezden gelindiği iddia edilebilmektedir. Morrison, Amerikan toplumunda hem siyahi hem de bir kadın olmanın ayrımcılığını çeşitli şekillerde hissetmekte ve böylece romanlarında toplumsal sorunlarını yansıtmaktadır. Kadın bakış açısıyla topluma değinen kadın bir yazar, ayrıca siyahi bir kadın yazar olması, döneminin sosyo-kültürel ortamında kabul görececek bir durum olamamaktadır.

Morrison, bahsi geçen algılarla şekillenerek kalıplaşmış bir yapıya sahip olan bir toplum içerisinde siyahi bir kadın yazar olarak duruşuyla, bir yandan ataerkil toplum ve ataerkil edebiyata karşı direnmekte diğer yandan ise beyaz yazarlara karşı direniş sergilemektedir. Beyaz yazarlara yönelik direnimi de katmanlara ayrılmakta gerek beyaz erkek yazarlar gerekse de beyaz kadın yazarlar hiyerarşik olarak onun üstünde konumlandıkları için çabasının iki kat artması gerekmektedir. Toplumsal belirlenimleri içerisinde siyahi kadınların duyguları, ıstırapları ve sorunlarının beyaz kadınlardan farklılaşması nedeniyle yazarın, eserlerinde hem ırksal anlamda ayrışmamış bir ataerkil topluma hem de ırksal olarak bölünmüş bir toplumun beyaz kadın ve erkek yazarlarına karşı kalemini kullanarak direndiği öne sürülebilmektedir. Bu sebeple, Morrison'ın eserlerinde tahakküm matrislerinin kesişimselliğinin izdüşümleri çokça görülebilmektedir. Yazarın *En Mavi Göz* adlı romanı, siyahi kadınların toplum içerisinde deneyimledikleri mağduriyetin tek boyutlu olmaması gerçeğinden hareketle, çoklu tahakküm matrisleri bağlamında kesişimsellik teorisi şemsiyesi altında analiz edilecektir.

3. *En Mavi Göz'de Tahakküm Matrisleri ve Din*

Romanda hayatlarını gözlemleme imkânı bulduğumuz iki siyahi aile yer almaktadır; MacTeer ve Breedlovelar. Siyahi bir aile olan MacTeerler, yaşadıkları toplumsal koşullar içerisinde diğer siyahi ailelere göre daha avantajlı konumda sayılabilmektedir. Romanın bazı bölümlerinin anlatıcısı konumunda olan Claudia MacTeer, kız kardeşi Freida, anne ve babasıyla birlikte yaşamaktadır. Claudia hayata karşı bakış açısını hem kendi ailesinin deneyimleri, okul hayatı hem de Pecola ile olan iletişimleri üzerinden okurlara sunmaktadır. Breedlovelar ise MacTeerlere göre çok daha yoksul ve toplum tarafından da fazlasıyla çirkin olarak görülen bir ailedir. Romanda, Breedlove ailesinin çirkinlikleri benzersiz olarak tanımlanmaktadır:

“Gözler, şu küçük gözler dar alınlarının altında birbirlerine yakındılar. O dümdüz, neredeyse ortadan bitişik gür kaşların düzlüğü yanında daha da eğri büğrü görünen ve çok aşağıdan başlayan saç bitim çizgisi yok gibi. İnce, ama kıvrık burunlar, küstah burun delikleri. Çıkık elmacık kemikleri, öne doğru kıvrık kulakları vardı. Biçimli dudakları dikkati kendi üzerlerine değil, yüzün geri kalan yanına çekiyordu. Onlara baktığınızda neden böyle çirkin olduklarını düşünür dururdunuz; yakından baksanız da nedenini anlayamazdınız” (Morrison, 2011, 46-47).

¹ İngilizce baskıda yer alan önsöz ve sonsöz bu çalışmada yararlanılan Türkçe baskıda yer almamaktadır.

Yazara (2011, 47) göre fiziksel çirkinliklerinin yanında aynı zamanda kendilerinin çirkin olduklarına dair toplum tarafından empoze edilen bir inancı da kabullenmeleri bu çirkinliklerini pekiştiren ve üzerlerine yapıştıran bir durum olmaktadır:

“...bunun inançtan, kendi inançlarından kaynaklandığının bilincine varırdınız. Sanki her şeyi bilen gizemli bir usta, onların her birine birer çirkinlik maskesi vermiş, onlar da bir şey demeden kabul etmişti. O usta, ‘Siz çirkin insanlarsınız,’ demişti onlara. Çevrelerine bakmış, bu cümleyle çelişen bir şey görememişlerdi; aslında, her reklam panosunda, her filmde, her bakışta bu görüşü destekleyen bir şey çarpıyordu gözlerine. ‘Evet. Haklısınız,’ demişlerdi. Çirkinliklerini tutup bir pelerin gibi sırtlarına atmışlar, dünyanın karşısına böyle çıkmışlardı.”

Yaşamlarında karşılarına çıkan her unsur Breedlove ailesine çirkinliklerini hatırlatmakta ya da çirkin olduklarına dair kendilik kabullerini yeniden kurgulamaktadır. Breedlove ailesi örneğinde spesifik hâle getirilen bu genel geçer kabul, siyahilerin toplum içerisindeki pozisyonlarını ve ayrımcılığa uğramalarını gözler önüne sermektedir. Bu durum, özellikle romanın genel perspektifinde diğer bir gerçekliği de somutlaştırmakta ve siyahi kadınların çifte ezilme ve ayrımcılığa maruz kalma tecrübesine işaret etmektedir. Her ne kadar siyahi erkekler de ötekileştirilmekte olsalar da çirkinlik-güzellik nosyonları kadınlarla özdeşleştirilerek kadınların bu yönde de bir ayrıma tabi tutulmasını gündeme getirmektedir. Romanda (Morrison, 2011, 47) Pecola şu ifadelerle betimlenir; “çirkinliğinin gerisine saklanmıştı. Gizlenmiş, içine kapanmış, gölgede kalmıştı – örtüsünü aralayıp dışarı çok ender olarak bakmış, sonra yine maskesine kavuşmak istemişti.” Okuldaki siyahi erkek çocuklar Pecola’ya “kara böcek” (Morrison, 2011, 75) diye sataşmakta, kendi gerçekliklerini göz ardı ederek toplumsal dayatışları şeyleştirmiş olmaktadır. Dahası, “aşağılamalarına ilk gücü kazandıran şey, kendi siyahlıklarına karşı duymuş oldukları nefretti” (Morrison, 2011, 75). İrksal dışlanma ve ötekileştirmelerini, kendilerinden daha aşağı pozisyonda olduğunu düşündükleri bir genç kıyı kurban seçerek bir an olsun unutmaya çalışmakta ve toplumsal cinsiyet rolleri hiyerarşisini pekiştirmektedirler. Diğer bir örnekte bu realite daha net ortaya çıkmakta ve Pecola’nın babasının teyzesi; “Dünyada herkes onlara buyruk verme durumundaydı. Beyaz kadınlar, “Şunu yap,” derlerdi. Beyaz çocuklar, “Ver şunu bana,” derlerdi. Beyaz adamlar, “Buraya gel,” derlerdi. Siyahlar da “Boş ver,” derlerdi. Buyruk alınmasına gerek duyulmayan kişiler, zenci çocuklar ve yine kendileriydi” ifadelerini kullanmaktadır (Morrison, 2011, 146). Böylelikle yazar, kadınların hem erkekler tarafından aşağılanarak ezilmeleri hem de ırksal özellikleri nedeniyle yaşadıkları bu çoklu ezilme hâllerini yansıtmış olmaktadır. Zira siyahi erkekler ırksal anlamda bir ötekileştirmeye tabi kalırken siyahi kadınlar ise toplumda hem toplumsal cinsiyet rolleri anlamında erkekler karşısında hem de ırksal olarak beyaz kadınlar karşısında dışlanmaktadır.

İrk ve din bir arada düşünüldüğünde, roman boyunca dinî açıdan herhangi bir ayrım göze çarpmamaktadır. Her ne kadar Pecola’nın babası Cholly, Tanrı’yı “uzun kırsaklı, gür beyaz sakallı, insanlar öldüğünde üzgün, kötülük yaptıklarında ise öfkeli görünen, küçük mavi gözlü, iyi, yaşlı, beyaz bir adam” (Morrison, 2011, 142) olarak tarif etse de romanın başka herhangi bir bölümünde bu şekilde ırksal ve cinsiyetçi bir tanım yapılmamaktadır. İyi kadınlar (Morrison, 2011, 21) ile içki, sigara içmeyen, eğlenceli toplantılara gitmeyen kadınlar kiliseye bağlılıkla bir arada tasvir edilmekte (Morrison, 2011, 136), kötü fiiller işleyenler için “kiliseye giden kadınların gözlerini kaçıracağı tiplerdendi” (Morrison, 2011, 87) ifadesi kullanılmaktadır. Diğer taraftan da iyi bir Hristiyan olan siyahi kadınlar “lekesiz bir ünü olan, ailesine bağlı, içki, sigara içmeyen, sokaklarda gezmeyen” kadınlardır (Morrison, 2011, 65). Böylece, iyi bir insan olmak, verilen örnekler bakımından ise iyi bir kadın olmak, kiliseye bağlılıkla özdeşleştirilmektedir. Freida ve Claudia’nın annesi, evlerine gelen Pecola’ya yardım etmelerindeki motivasyonu “İncil, ‘Karnı aç olanı doyurun’ der” (Morrison, 2011, 35) referansıyla meşrulaştırır. Cholly’nin teyzesi Jimmy hastalandığında arkadaşı başında İncil okur; “Jimmy Teyze, Bayan Alice’in İncil okuması

dışında hiçbir şeyi umursamıyordu. Bayan Alice, mırıldanarak Korintoslulara yazılan mektupların ilk bölümünü okurken Jimmy Teyze de uykulu bir biçimde başıyla onaylıyordu. Tüm günahlarının cezasını çekerken dudaklarından amin sözcükleri dökülüyordu tatlı tatlı” (Morrison, 2011, 144). İyi bir kadın olarak görülme, toplumsal onanma, bir anlamda beyaz ırka mensup olmak ile eş değer tutulurken, roman özelinde, din bu konuda herhangi bir ırksal ayırım gözetmemektedir. Böylelikle, dinin toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir öge olduğu iddia edilebilmekte, özellikle de siyahi insanlar için aynı Tanrı’ya inanma açısından beyazlarla eşitlenme söz konusu olmaktadır.

İrk, güzellik standartları ve toplumsal cinsiyet tahakküm matrislerinin kesişimselliğinin uyguladığı sembolik şiddet (Bourdieu, 2018, 49-59) roman içerisinde birçok örnekle vurgulanmaktadır. Kadına dair güzellik algısı ön planda tutulmakta ve eğer bir kadın ‘sözde standardize edilmiş güzellik tanımına’ aykırı düşünüyorsa çirkin olarak yaftalanmaktadır. Bu genel kabulün baskısıyla siyahi kadınlar da çirkin oldukları görüşünü içselleştirmektedir. Böylece, güzellik standartları ile toplumsal cinsiyet tahakküm matrisleri kesişerek bütün siyahi kadınların gerek erkekler karşısındaki ikincil konumlarını gerekse de beyaz kadınlara karşı ırksal dışlanmışlıklarını sembolik bir şiddet ile pekiştirmektedir. Evleri yandığı için Claudia ve Freida’nın ailesinin yanında kalan Pecola, Shirley Temple² resmi baskılı bir fincanda süt içmekte ve onun “gamzeli yüzünün karaltısına hayranlıkla” (Morrison, 2011, 26) bakmaktadır. Hatta, “Shirley’nin sevimli yüzünü görmek ve ona dokunmak uğruna süt içmek için hiçbir fırsatı” (Morrison, 2011, 31) kaçırmayarak evdeki üç litre sütü bitiren Pecola için Shirley Temple resimli fincanda bir şeyler içmek, bir nevi Shirley’yi içselleştirmek, ona benzemek ve onun güzelliğinden pay alarak o olmaktır. Çocuklara Noel’de “büyük, özel, sevilen armağan her zaman için mavi gözlü, büyük bir taşbebek” (Morrison, 2011, 27) olmakta ve bu Shirley Temple bebekleri onlarda güzelliğe, güzel olana dair bir algının yerleşmesine hizmet etmektedir. Pecola, Freida ve diğer siyahi kızlar bu bebeklere hayranlık beslerken, Claudia ise bu bebeklere ilgi duymadığını ve hatta nefret ettiğini belirtmektedir:

“Bir tek isteğim vardı: Onu parçalara ayırmak. Neden yapıldığını görmek, sevimliliğinin nereden geldiğini bulgulamak, güzelliğini, farkına varmamış olduğum ama görünüşe bakılırsa yalnız benim farkına varmadığım çekiciliğini anlamak için yapacaktım bunu. Yetişkinler, benden büyük kızlar, mağazalar, dergiler, gazeteler, vitrinler – bütün dünya, mavi gözlü, sarı saçlı, pembe tenli bir yapma bebeğin her kız çocuğunun en değerli hazinesi olduğu konusunda görüş birliğine varmıştı” (Morrison, 2011, 28).

Claudia’nın ifadelerinden, neden bu bebeklerin bu kadar ilgi gördüğü, “sevimli” (Morrison, 2011, 28) addedildiğini ve güzelliklerinin nereden geldiğini anlamaya çalıştığı, diğer bir anlatımla toplumsalın kabullerini sorgulayan bir yönü olduğu ortaya çıkmaktadır. Claudia, güzellik konusundaki bu toplumsal onanmayı deşifre etmek istemekte “insanları, bana değil de beyaz kızlara baktıran ve ‘Ooooo,’ dedirten şey neydi? Zenci kadınların, sokakta onların yanına yaklaştıklarında, bakışlarını onlara çevirten, onlara dokunuşlarındaki sahiplenici kibarlığı yaratan şey neydi?” sorularını sormaktadır (Morrison, 2011, 30). Ancak, Claudia’nın kendi yaşatlarına nazaran gerçekleştirdiği ontik soruşturmalar ve reddiyeler bir zaman sonra toplumun onu da ağları altına almasıyla sönükleşmektedir. Toplum kendi güzellik ölçütlerini dayatarak Claudia’yı da normlarına göre şekillendirmekte, bu değerleri benimsemesini sağlayarak önceden nefret ettiği bebekleri sevmesine yol açmaktadır; “tıpkı temizlikten hoşlanmayı -öğrenirken bile değişim denen şeyin, gelişim değil, çevreye uyum olduğunu-öğrenmem gibi, Shirley Temple’a tapınmayı da çok sonra öğrenmişim” (Morrison, 2011, 31).

Claudia’nın deneyimlediği nesnel toplumsal normları içselleştirerek kendi gerçekliğine yabancılaşma sürecinin bir farklı örneği Pecola’nın annesi Pauline tarafından

² Shirley Temple, 1930’lar Amerika’sının en ünlü çocuk yıldızıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica, “Shirley Temple” (Erişim 21 Nisan 2021).

tecrübe edilmektedir. Çocukken ayağına batan bir paslı çivi sonucu ayağı sakat kalan Pauline, “genel olarak toplumdaki dışlanma ve aşağılık duygusuna o sakat ayağı yüzünden kapıldığını” (Morrison, 2011, 119) düşünmektedir. Pauline, ilk hamileliği sırasında sinemaya gitmekte, bir yandan filmlerin, oyuncuların dünyasıyla büyülenirken diğer yandan da filmlerde empoze edilen güzellik standartlarıyla çevresini değerlendirmeye başlamaktadır (Morrison, 2011, 129-130). Ayrıca, yanlarında çalıştığı beyaz bir aile olan Fisher’ların evini kendi evi gibi benimsemekte ve giderek kendi evi ve ailesine duyarsızlaşarak onlardan uzaklaşmaktadır. Fisher’ların küçük kızlarına bakmak, onu yıkayıp giydirmek, saçlarını taramak hoşuna giderken kendi çocuklarının saçlarından ise “taranması gereken, birbirine geçmiş, siyah kaba yün öbekleri” (Morrison, 2011, 134-135) olarak bahsetmektedir.

Yaşadığı sıkıntılar ve dışlanmışlıklardan kurtuluşu Tanrı’ya sığınmakta ve dualarda bulan Pauline, ona sıkıntıdan başka bir şey vermeyen kocası Cholly’nin elbet bir gün yaptıklarının cezasını çekeceğini düşünmektedir:

“Bayan Breedlove, Tanrı’nın cezalandırmak amacıyla omuzlarına yüklemiş olduğu, değersiz bir adamla yaşayan, dürüst ve Hristiyan bir kadın olarak görüyordu kendisini (Cholly’nin kurtarılması söz konusu olmazdı kuşkusuz, kurtarılmakla uzaktan yakından ilgisi yoktu – Bayan Breedlove Kurtarıcı İsa ile değil, Yargıç İsa ile ilgileniyordu). Şu alçağın boş gururunu kırmak için kendisine yardım etmesini dileyerek, İsa ile yapmış olduğu Cholly konusundaki konuşmaları sık sık duyulurdu...Cholly içkiyi bırakmış olsaydı, karısı İsa’yı hiçbir zaman bağışlamayacaktır. Cholly’nin günahlarına çok gereksinim duyuyordu” (Morrison, 2011, 50).

Tanrı’nın adaletine güvenen ve “kiliseye bağlılığı sözde kalmayan bir kadın” (Morrison, 2011, 136) olarak nitelenen Pauline, Cholly’nin günahları sebebiyle affedilmeyeceğini ve kurtarılmasının söz konusu olmayacağına inanarak bir *katarsis* yaşamaktadır. Pauline, Cholly ile evlilikleri giderek kötüleşirken “yolu karanlık yerlere düştüğünde her zaman yanında olacak ulu Tanrısının elini uzatmasını, o mutluluk ortamını bekliyordu” (Morrison, 2011, 126) ve “dua toplantılarında Cholly’nin durumu için ağlayıp sızlanır, çocuklarını babalarının günahlarından uzak tutması için Tanrı’ya yalvarırdı” (Morrison, 2011, 134). Kocasının davranışları karşısında hiçbir zaman Tanrıdan ümidini kesmeyen Pauline, “Tanrım bana yardım edecektir. Edeceğini biliyorum. Aslında benim gibi bir eski toprak için önemi de yok. Ama kuşkusuz cennet olacaktır bir gün” (Morrison, 2011, 139) diyerek Tanrıya sığınmaktadır.

Pecola’ya nispeten daha iyi şartları olan Freida ve Claudia için de Tanrı bir dua ve sığınma makamıdır. Pecola’nın hamile olduğunu ve bebeğinin de büyük bir olasılıkla yaşamayacağını konuşmalardan duyan iki kardeş “Pecola’nın bebeğinin yaşaması için Tanrı’ya yalvarıp tam bir ay boyunca iyi insan olacağımıza dair ona söz verelim” (Morrison, 2011, 199) derler. Diğer dualarından farklı olarak, bunun gerçekleşmesini çok istediklerini göstermek için de kendilerince bir büyü yaparlar. Bisiklet almak için bütün yaz tohum satarak kazandıkları parayı Pecola’nın evinin yanına, ellerinde kalan tohumları da kendi evlerinin arkasına ekerler (Morrison, 2011, 199-200). Romanın başlangıç cümlelerinde de görülebileceği gibi ne Pecola’nın bebeği sağ doğar ne de ettikleri tohumlar filizlenir (Morrison, 2011, 13). Krupa (2015, 145-146), bu durumu, Tanrı’nın istemediği bir fiilin işlenmesi ve sonrasında da bu sebeple toprağın lanetlenmesi olarak yorumlamaktadır.

Romanda, Shirley Temple imgesinin altını çizdiği beyazlık, güzellik ve mavi gözlere sahip olmanın canlı örneklikleri de tipleştirilmekte; Claudia, Freida ve Pecola bu kızlarla yaşadıkları karşılaşmalarda kendilerine yakıştırılan çirkinliklerini tekrar tekrar deneyimlemektedirler. Freida ve Claudia’ların komşularının kızı olan Rosemary “hamur beyazı bir yüz, bir çift büyüleyici göz”e (Morrison, 2011, 37-38) sahip olarak betimlenmektedir. Ayrıca, kızların okuluna “arkasından sarkan, linç halatı gibi örülmüş iki uzun sarı saç örgüsüyle, bir düş çocuğunu” (Morrison, 2011, 72) andıran Maureen adında

beyaz bir kız gelir ve herkes ona o kadar hayrandır ki “kızlar tuvaletinde lavaboyu kullanmak istediğinde, zenci kızlar kenara çekilirler, ona saygı gösterdikleri gözkapaklarının aşağı düşmesinden anlaşıldı” (Morrison, 2011, 72). Maureen ile arkadaşlıkları sırasında gelişen bir olayda Maureen; Freida, Claudia ve Pecola'ya kendi “sözde” üstünlüğünü kullanarak “Güzelim *ben!* Siz çirkinsiniz! Siyah ve çirkin. *Ben* güzelim!” (Morrison, 2011, 83) diyerek sembolik bir şiddet uygulamaktadır. Bu örnekte diğer iki kız içselleştirdikleri çirkinlikleriyle herhangi bir sorgulamaya girmezken Claudia neden çirkin olarak görüldüklerini kendi iç dünyasında irdelemektedir; “güzel olan Maureen'se -olanlara inanıyorsak öyleydi- biz güzel değildik. Bu ne anlama geliyordu? Biz ondan daha aşağı durumdaydık. Daha iyi, daha akıllı, ama yine de daha aşağı” (Morrison, 2011, 84).

İrk, güzellik algısı ve toplumsal cinsiyet kesişimselliği siyahi kadınların birçok katmanda tahakküm altında olduklarını göz önüne sererken romanda, Claudia hariç, siyahi karakterlerin bu durumu içselleştirerek normalleştirdiklerine şahit olunmaktadır. Pecola karakteri ise üzerinde hissettiği, toplumun bu çok yönlü saldırılarına sessiz bir çılgınlıkla karşılık vermekte ve çocuksu naifliğinin direnişiyle sanrılara kapı açacak bir ruhi çöküşe doğru yol almaktadır. Pecola bir yandan kendisine özgü zannettiği çirkinliğini anlamlandırmaya çalışırken diğer yandan da toplumsalın buyur ettiği niteliklerin ayırdına varıp nasıl kendisi de kabul görür düşüncesini zihninde kurgulamaktadır. Pecola, çirkin olduğu için ailesiyle birlikte yaşamak zorunda olduğu inancını taşımaktadır; çünkü tecrübelerinden anladığı üzere toplum onu bu hâliyle dışlamaktadır:

“Böyle görüldüğü sürece, böyle çirkin olduğu sürece, bu insanlarla birlikte yaşamak zorunda kalacaktı Pecola. Bir bakıma onların bir parçasıydı. Okulda, öğretmenlerinin olduğu kadar sınıf arkadaşlarının da kendisini insan yerine koymamasına, hor görmesine neden olan çirkinliğin gizemini ortaya çıkarmaya uğraşarak aynanın karşısında saatlerce oturup kendine bakar dururdu...öğretmenlerinin ona karşı davranışları hep böyle olmuştu. Ona bakmamaya çalışır, yalnızca herkesin yanıt vermesi gerektiğinde ona seslenirlerdi” (Morrison, 2011, 53).

Örneğin aksettirdiği üzere, hor görülme ve yok sayılma Pecola'nın hayatının özetidir. Şekerleme satın aldığı dükkandaki satıcı bile onu görmezlikten gelmektedir; “Pecola'yı görmüyor, çünkü onun için görmesi gereken bir şey yok... beyaz göçmen bir bakkal, küçük bir zenci kızı nasıl görebilsin?” ((Morrison, 2011, 57). Böylece, bir tek benzerleriyle birlikte olabilir düşüncesini geliştiren küçük kız, bu durumun nedenlerine kendince cevaplar aramakta ve ürettiği çözümler içinde bulunduğu kısır döngüyü kırmayarak daha da sağlamlaştırmaktadır. Şekerleme almak üzere bakkala giderken yolda gördüğü karahindiba çiçeklerinin neden hiç sevilmediğini düşünen (Morrison, 2011, 55) Pecola, bakkalda tecrübe ettiği görülmeme, tiksnilme duygularıyla evine dönerken yine karahindibalarla karşılaşmakta ve “ansızın bu çiçeklere karşı bir yakınlık” (Morrison, 2011, 58) duymaktadır. Pecola'nın, içerisinde yaşadığı siyahi topluluğun beyazlar tarafından sevilmemesi ile bu çiçekler arasında bir bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır.

Pecola yaşadığı dışlanma, horlanma, yok sayılma ve ailesinin kötü fiillerini kendi çirkinliğiyle özdeşleştirerek eğer kendi güzelleşirse onların ve bağlantılı olarak da toplumun ona karşı davranışlarının değişeceğini düşünmektedir:

“Bir süre önce, Pecola'nın aklından şöyle bir şey geçti: Gözleri, şu gördüklerini kaydeden, görüntüleri algılayan gözleri, o gözler farklı olsaydı, yani güzel olsaydı, kendisi de farklı bir insan olacaktı...Kendisi, değişik, güzel görünümlü olsaydı, Cholly de farklı olabilirdi, Bayan Breedlove da. ‘Şu güzel gözlü Pecola'ya bir bak. Bu güzel gözlerin önünde kötü şeyler yapmamalıyız,’ diyebilirlerdi” (Morrison, 2011, 54).

Biricikliğini idrak ederek kendisinin bir birey olarak öneminin farkına varması gerekirken Pecola, toplumsal değerleri içselleştirerek ona dayatılan kalıplara girmeye çalışmaktadır. Pecola'nın safiyane duygularıyla bulabildiği tek geçerli çözüm, toplumun güzellik kodlarından en önemlisine sahip olabilmektir: “Her gece, aksatmadan, dua ediyordu, mavi gözleri olsun diye. Bir yıl boyu dua etmişti, bütün yüreğiyle. Biraz direnci

kırılmış olsa da, umutsuz değildi. Bu denli güzel bir şeyin gerçekleşmesini sağlamak, çok çok uzun bir süre alacaktı" (Morrison, 2011, 55). Kara bir kedinin mavi gözleri olabiliyorsa (Morrison, 2011, 99) pekâlâ Pecola'nın da mavi gözleri olabilirdi; önemli olan unsur istemek ve sabretmektir. Mavi gözlere hemen sahip olamasa da çeşitli tecrübelerle bunu zihinsel manada deneyimleyebilmektedir Pecola.

Pecola, anne ve babasının kavgaları esnasında çaresizliği, güçsüzlüğü içerisinde Tanrı'ya yalvarmakta ve ancak yok olarak her yandan onu kuşatan zulümden kurtulabileceği yanılgısına kapılmaktadır:

"Ne olur Tanrım,' diyerek avucunun içine fısıldadı, Pecola. 'Lütfen Tanrım, yok et beni.' Sıkıca yumdu gözlerini. Gövdesinin küçük parçaları yok oldu önce. Bir yavaş, bir hızlı. Yine yavaş. Parmakları birer birer yok oldu; sonra kolları dirseklerine kadar kayboldu. Şimdi sıra ayaklarındaydı. Evet, iyi oluyordu. Bacakları gitti ansızın. Kalçalarının üst tarafı en zorlu yerdi. Çok sessiz olmalı, kendini tutmalıydı. Karnı gitmek istememişti. Ama, sonunda o da gitti. Sonra göğsü, boynu. Yüzü de zorluk çıkardı. Neredeyse yok oluyordu, neredeyse. Sımsıkı kapalı gözleri kalmıştı yalnızca. Her zaman onlar kalırdı geriye" (Morrison, 2011, 53).

Pecola'nın tek duası bu değildir; yukarıda da değinildiği üzere onun en önemli duası bu duayla da bağıntılı olarak, eğer yok olamıyorsa en azından mavi gözlere sahip olmasıdır. "Her gece, aksatmadan, dua ediyordu, mavi gözleri olsun diye. Bir yıl boyu dua etmişti, bütün yüreğiyle. Biraz direnci kırılmış olsa da, umutsuz değildi. Bu denli güzel bir şeyin gerçekleşmesini sağlamak, çok çok uzun bir süre alacaktı" (Morrison, 2011, 55).

Onun yaşındaki çocukların çok sevdiği Mary Jane adındaki şekerlemelerin üzerinde bir resim bulunmaktadır ve bir örnekte Pecola'nın bu şekerlemeleri yemesinin nasıl kendisini Mary Jane olarak hissetmesini sağladığını okurlar öğrenmektedir:

"Şekerlemelerin her birinin soluk renkli kağıdının üzerinde bir resim var. Şekerlemelere adını veren küçük Mary Jane'in resmi. Gülümseyen beyaz bir yüz. Hoş bir dağınıklık içindeki sarı saçları, mavi gözleriyle bir temizlik, bir gönenç dünyasından bakmakta. Gözlerinden huysuzluk, haylazlık akıyor. Pecola'ya göre yalnızca sevimli onlar. Şekerlemeyi yiyor, tadı iyi. Şekerlemeyi yemek bir bakıma gözleri yemek demek, Mary Jane'i yemek demek. Mary Jane'i sevmek. Mary Jane olmak demek" (Morrison, 2011, 59).

Shirley Temple fincanıyla bir şeyler içmemin yaşattığı hislere benzer şekilde, üzerlerinde beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü bir kız resmi olan şekerlemeleri yemek, o güzellikle bütünleşmek Pecola için anlık esrikliklere neden olarak kendi mutsuz gerçekliğinden kısa süre de olsa onu uzaklaştırmaktadır. Bu geçici saadet yaşantıları nasıl olsa önemsizdir, zira er ya da geç Pecola dünyadaki en güzel ve en mavi gözlere sahip olacaktır...

Pecola duasının kabul olması için mahallelerinde yaşayan ve insanların Sabunkafa Kilise adını verdikleri "düş okuru, danışmanı, yorumcusu" (Morrison, 2011, 174) olduğunu iddia eden bir uzmana gider (Morrison, 2011, 183). Hayatının bir evresinde papazlık da yapan Sabunkafa Kilise, romanda kötülük problemini sorgulamakta ve kendisini Tanrı'dan daha güçlü görmektedir. Sabunkafa Kilise'ye göre "kötülük vardı, çünkü Tanrı yaratmıştı onu. O, yani Tanrı, akıldışı ve bağışlanamayacak bir yargı yanlışı yapmıştı: Kusurlu bir evren tasarlamıştı" (Morrison, 2011, 182). Kötülük probleminden yola çıkarak evrenin kusurlu olduğunu düşünen Sabunkafa Kilise, Tanrı'nın bu konuda yanlış yaptığını iddia etmektedir. "Kötü bir iş becermişti Tanrı, bizim Sabunkafa ise ondan daha iyi iş başarabileceğini geçiriyordu aklından. Aslında Yaradan, kendisine akıl danışmamakla hata etmişti" (Morrison, 2011, 182). Kendisini, Tanrı'nın akıl danışması gereken bir konuma yerleştirerek dünyadaki kötülüğün varlığını soruşturan Sabunkafa Kilise, argümanlarının aksine, küçük kızlara cinsel istismarda bulunarak aslında kötülüğü tekrar tekrar üretmektedir (Morrison, 2011, 176).

Pecola'nın mavi gözlere sahip olma isteğiyle gittiği Sabunkafa Kilise'nin kartvizitinde özetle şunlar yazılıdır: "Güçlükler ve doğal olmayan koşullarla başınız

dertteyse ben onların üstesinden gelebilirim; büyüler, kötü şansı ve kötü etkileri yok ederim. Unutmayın, ben doğuştan, gerçek bir ispiritizmacı, psikanalizciyim, size yardım edebilirim. Bir kez gelin yeter” (Morrison, 2011, 182-183). Her ne kadar, Pecola'ya onun için bir şey yapamayacağını, kendisinin bir büyücü olmadığını, Tanrı'nın gösterdiği yolu izlediğini ve eğer Tanrı Pecola'nın isteğini makul bulursa onu gerçekleştireceğini söylemesine rağmen, uzun zamandır kurtulmak istediği ev sahibinin köpeğine zehirli et yedirmek için küçük kızı kullanır (Morrison, 2011, 184). Sabunkafa Kilise'nin kendisine yardım edeceğinden emin olan Pecola, onun istediklerini yapar ve köpeğe zehirli olan eti verir. Sözde uzmanın küçük kıza söylediğine göre, Pecola'nın duasının bir gün sonra kabul edileceğinin tezahürü köpeğin tuhaf davranışlar sergilemesi olacaktır. Ayağa kalkmaya çalışan ama zehirlendiği için sendeleyerek dolaşan ve sonunda da yere düşen köpek (Morrison, 2011, 185) Pecola için duasının kabul olacağını göstergesidir. Böylece, Sabunkafa Kilise, zehirli eti Pecola aracılığıyla köpeğe yedirerek hem köpektan kurtulmuş hem de küçük kızın duasının kabul olacağına inanmasını sağlamıştır (Morrison, 2011, 184-186).

Sabunkafa Kilise, Tanrı'ya hitaben bir mektup kaleme alır ve Pecola'yı neden kandırdığına gerekçe olarak şunları yazar:

“Söyle bana, Tanrım, böyle bir kızcağızı yolu bana düşünceye kadar, nasıl bunca uzun bir süre yalnız bırakabildin? Nasıl yapabildin bunu?... Senin işini ben yapmak zorunda kaldım. O kızın neden geldiğini biliyor musun? Mavi göz istemek için, Yeni, mavi gözler, diyordu. Ayakkabı satın alır gibiydi. ‘Bir çift yeni mavi göz istiyorum.’ Onları çok uzun bir süredir istiyor olmalıydı, sen de bir yanıt vermemiştin ona (Bu yaptığının eski bir alışkanlık olduğunu kıza söyleyebilirdim.) *Bana* mavi göz istemek için geldi...Çocukları unuttun mu? Evet...Unuttun onları, Tanrım. Nasıl ve ne zaman Tanrı olacağını unuttun. İşte bu yüzden o küçük zenci kızın gözlerini değiştirdim...istemiş olduğu mavi gözleri verdim ona...Senin yapamayacağın, yapmayacağın bir işi değil, yapmamış olduğun bir işi yaptım: O çirkin, küçük zenci kıızı gördüm ve sevdim. Senin rolünü oynadım. Hem de çok iyi bir gösteri oldu! Ben, evet ben bir mucize yarattım. İsteddiği gözleri verdim ona. Ona mavi mavi iki göz verdim. Kobalt mavisi...O mavi gözleri başka kimse göremeyecek. Yalnız kendisi görecektir. Artık mutlu yaşayacak. O işi ben başardım, o işi yapmakta da haklıyım” (Morrison, 2011,189-191).

Dünyadaki kötülüğü sorgulayan ve Tanrı'nın yapmadığı edimi küçük kıızı kandırarak da olsa gerçekleştirdiğini iddia eden Sabunkafa Kilise, en büyük kötülüğü kendisi yapmış ve Pecola'nın gerçeklik algısını yıkararak onun bir hayal aleminde yaşamasına sebebiyet vermiştir. Babasının istismarı neticesinde yaşadığı hamilelik ve bebeğini kaybetmesi karabasanları içerisinde toplumun en dışına itilen Pecola, bütün insanlar arasında en güzel mavi gözlerle sahip olduğu illüzyonuyla sürekli aynadaki gözlerine bakarak ve hayali arkadaşıyla konuşarak günlerini geçirmektedir. Romanın son bölümünde, artık belki de bir yetişkin olan Claudia, Pecola'nın hayatını özetlemektedir: “Küçük kara derili bir kız, küçük beyaz derili bir kızın mavi gözlerine özeniyor ve o özlemin özünde yatan korkuyu ancak özlemi gerçekleştiren bir kötülük yenebiliyor” (Morrison, 2011, 212).

Karakter tipolojileri ve sergilenen örneklerden görüleceği gibi siyahi kadınların maruz kaldıkları ırk, güzellik standartları ve toplumsal cinsiyet sacayağından oluşan tahakküm matrislerinin kesişimselliği *En Mavi Göz* adlı romanda da tezahür etmektedir. Bu çoklu baskılar altında ezilen karakterler için din bir sığınak işlevi görmekte, Tanrı ise kötülüklerin cezasını verecek bir yargıç olarak nitelenmektedir. Ayrıca, Tanrı'dan olduğu düşünülen cezalar iyi bir inanan olmanın gereğiyle yadsınmamakta ve olağan görülmektedir. Dualar, yaşanan sıkıntıları giderecek tek merci olarak görülen Tanrı'ya yapılmakta ve duaların kabul olunacağına duyulan inanç, toplumun bireyler üzerindeki tahakkümünün perdelerini aralayarak içeriye gün ışığının sızmasına olanak veren bir güce dönüşmektedir.

Sonuç Yerine

Kadınlar toplum içerisinde çeşitli yönlerden zorlama ve ayrımcılığa maruz kalmakta ve bilhassa siyahi kadınlar bu baskıları daha yoğun hissetmektedirler. Her ne kadar siyahi erkekler de ırksal ayrımcılığa uğrasalar da siyahi kadınlar hem cinsiyet rolleri, sınıf, cinsellik, yaş hem de toplumun genel güzellik standartlarıyla çatışan ırksal özellikleri bağlamında birçok tahakküm matrisinin kesişimini tecrübe etmektedirler.

Siyahi bir kadın yazar olan Toni Morrison, kendi sosyo-kültürel yaşantısının akislerini romanlarında işleyerek toplumsal sorunlarına karşı cümlelerini bir neşter gibi kullanmaktadır. Yazarın, *En Mavi Göz* adlı romanı beyaz egemen toplumda siyahi kadınların hayatlarının ilk anlarından itibaren deneyimledikleri çoklu tahakkümleri ve bu tahakkümlerden kurtulma çabalarını açık bir şekilde aktarmaktadır. Romanın, sessizliğiyle kulakları sağır eden 11 yaşındaki kahramanı Pecola özelinde, beyaz bir toplumda siyahi bir kadın olmanın bir yandan cinsiyet rolleri diğer yandan da güzellik algısı bağlamında nasıl ötekileştirmelere neden olduğu daha net gözlemlenebilmektedir. Pecola'nın, hayat yolunun daha başlarında karşısına çıkan bu çıkmaz sokakta çaresizce ilerlerken yapabildiği tek şey; geriye dönüp başka bir sokağa sapmak yerine, o çıkmaz sokağın sonundaki duvarın ortadan kalkmasını dilemektir. Bir çift mavi göze sahip olursa kabul göreceği, her şeyin düzeleceği yanılmasıyla Pecola, toplumun ona dayattığı nesnel güzellik imgelerini içselleştirmektedir. Kurguladığı ütopya içerisinde kadınların yaşadığı çoklu tahakkümlerden kendince kurtulma çabası, yaşamının ilerleyen dönemlerinde gerçeklikten iyice uzaklaşmasına sebep olarak toplumun en dışında ıskarta bir hayatı sürdürmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

Romanda, siyahi kadınların uğradıkları çeşitli baskı katmanlarının kesişimselliğinde din unsuru nerede durmaktadır sorusu; din ve Tanrı'nın, kesişimselliğin oluşturduğu tahakkümlere karşı bir sığınak ve talep merci olarak işlev gördüğü şeklinde cevaplanabilmektedir. Bu kesişimselliklerin etkisi altında kalmayan erkek bir karakter olan Sabunkafa Kilise ise Tanrı'yı eleştirmekte ve hatta kendisi Tanrı rolüne soyunmaktadır. Böylece, toplumsal cinsiyet rolleri dağılımının dine bakışta da kendini gösterdiği ortaya çıkmakta; kadınlar edilgen bir duruş sergileyerek talep eden, bekleyen konumlarını sabitleştirmekte, Sabunkafa Kilise örneğinde erkekler, özellikle de beyaz erkekler - Sabunkafa Kilise melez bir erkektir- ataerkil yapıyı din noktasında da görünür kılarak aktif, yöneten fail düzlemine yerleşmektedirler. Ayrıca, Sabunkafa Kilise failliğinin boyutunu genişleterek kendisini Tanrı yerine koymak ve aktif, verici erkeklik rolünü Pecola'ya bir çift mavi göz vererek sağlamlaştırmaktadır.

Özcesi, Morrison'ın *En Mavi Göz* adlı romanı, toplumsal tahakküm matrislerinin siyahi kadınların yaşamları üzerinde bir kıskaç gibi kesişerek onların gerçekliklerini sıkıştırıp zedeleyişlerini yansıtmaktadır. Din ise siyahi kadınlar için, çoğunlukla olumlu anlamlar yüklenen bir olgu olarak, zedelenen ve kısıtlanmış bu gerçekliklerle başa çıkmak için makası bir nebze de olsa gevşetebilecekleri bir mekanizma işlevi görmektedir. Böylece din, kesişimsel baskılara maruz kalma karşısında bir kaçış noktası, yönelinen bir sığınaktır.

Kaynakça

- Abraham, Anjali. "Woman As A Victim of Racial Hatred: A Study of Toni Morrison's Novel *The Bluest Eye*". *International Journal of English Language, Literature and Humanities* 4/7 (2016), 140-150.
- Alexander, Allen. "The Fourth Face: The Image of God in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *African American Review* 32/2 (Yaz 1998), 293-303.
- Arslan, Elif. *Double Repression of Black Women in The Bluest Eye and Color Purple*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Aydemir, Yasemin. *The Suffers of Black Women in Alice Walker's The Color Purple and Meridian and Toni Morrison's Beloved and The Bluest Eye*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Biography. "Toni Morrison Biography". Erişim 12 Mayıs 2021. <https://www.biography.com/writer/toni-morrison>
- Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 4. Basım. 2018.
- Britannica. "Shirley Temple". Erişim 21 Nisan 2021. <https://www.britannica.com/biography/Shirley-Temple>
- Bump, Jerome. "Racism and Appearance in *The Bluest Eye*: A Template for an Ethical Emotive Criticism". *College Literature* 37/2 (2010), 147-170.
- Collins, Patricia Hill. "Intersections of Race, Class, Gender, and Nation: Some Implications for Black Family Studies". *Journal of Comparative Family Studies* 29/1 (1998), 27-36.
- Collins, Patricia Hill. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge, 2nd Ed., 2000.
- Collins, Patricia Hill. *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham: Duke University Press, 2019.
- Crenshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics". *University of Chicago Legal Forum* 1/8 (1989), 139-167.
- Crenshaw, Kimberlé. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color". *Stanford Law Review* 43/6 (1991), 1241-1299.
- Çıraklı, Mustafa Zeki. "Disabled Vision and Schizophrenia in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Dublin Studies in Modern Languages and Literature* 41/1 (2017), 46-64.
- Degler, Rebecca. "Ritual and 'Other' Religions in *The Bluest Eye*". *Toni Morrison and the Bible: Contested Intertextualities*. ed. Shirley A. Stave. 232-255. New York, NY: Peter Lang, 2006.
- Depci, Aytemis - Tanrıtanır, Bülent C. "Triple Oppression on Women in Toni Morrison's *Tar Baby* and *The Bluest Eye*". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/6 (Haziran 2013), 455-473.
- Douglas, Christopher. "What *The Bluest Eye* Knows about Them: Culture, Race, Identity". *American Literature: A Journal of Literary History, Criticism, and Bibliography* 78/1 (Mart 2006), 141-68.
- Encyclopedia of World Biography. "Toni Morrison Biography". Erişim 12 Mayıs 2021. <https://www.notablebiographies.com/Mo-Ni/Morrison-Toni.html>
- Erdağ, Sinem. *Oppression, Gender and Sexuality in The Bluest Eye*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Erdemir Kara, Gökçen - Demirtaş, Ege. "A Postcolonial Feminist Approach To Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2020), 199-212.
- Gillespie, Carmen. *Toni Morrison: Forty Years in The Clearing*. Lewisburg, Pa.: Bucknell University Press, 2012.
- Haque, Farhana. "The Black Community's Ideologies Regarding Whiteness in Toni Morrison's *The Bluest Eye*: A Comparative Study between the American Standard of Beauty and Racism". *International Journal of English Literature and Culture* 4/7 (2016), 132-137.
- Hunt, Darnell. *Sosyoloji Sözlüğü*. ed. Bryan S. Turner. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.
- Hunt, Michelle. "Women as Commodities in Danticat's *Breath, Eyes, Memory* and Morrison's *The Bluest Eye*". *Pennsylvania Literary Journal* 8/2 (2016), 120-149.
- Islam, Minhazul. "White Beauty Standard in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Language in India* 19/9 (2019), 188-205.

- Karim Karim, Birdost Muhammed. *The Crisis of Identity in Nella Larsen's Passing and Toni Morrison's The Bluest Eye*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Keller, Evelyn Fox. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları. 2. Basım, 2016.
- Khan, Reza Hassan - Rahman, Shafiqur. "The Framework of Racism in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Advances in Language and Literary Studies* 5/2 (2014), 25-28.
- Khatri, Beena. "Struggle for Personal and Racial Identity as Portrayed by Toni Morrison in The Novel *The Bluest Eye*". *International Journal of Multidisciplinary Educational Research* 10/1 (Ocak 2021), 69-72.
- Kohzadi, Hamedreza vd. "A Study of Black Feminism and Womanism in Toni Morrison's *the Bluest Eye* from the Viewpoint of Alice Walker". *International Journal of Academic Research* 3/2 (2011), 1307-12.
- Krupa, N. Dyva. "Racism and Religion in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Journal of English Language and Literature* 2/1 (2015), 143-148.
- Lemert, Charles. *Sosyoloji Sözlüğü*, ed. Bryan S. Turner. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.
- Mahaffey, Paul Douglas. "The Adolescent Complexities of Race, Gender, and Class in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Race, Gender & Class* 11/4 (2004), 155-165.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 2. Basım, 2005.
- McKittrick, Katherine. "'Black and' Cause I'm Black I'm Blue: Transverse racial geographies in Toni Morrison's *The Bluest Eye*, Gender, Place and Culture". *A Journal of Feminist Geography* 7/2 (2000), 125-142.
- Mermann-Jozwiak, Elisabeth. "Re-Membering the Body: Body Politics in Toni Morrison's *The Bluest Eye*". *Lit: Literature Interpretation Theory* 12/2 (2001), 189-203.
- Morrison, Toni. *En Mavi Göz*. Çev. İrfan Seyrek. İstanbul: Can Yayınları. 6. Basım, 2011.
- Morrison, Toni. *The Bluest Eye*. London: Vintage Books, 1999.
- Noble, Molly. *Religiosity and Feminism: Navigating Gender Constructions and Ideologies*, Arcata: Humboldt State University, 2018.
- Okutan, Birsan Banu. *Erillik ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Pager, Devah – Shepherd, Hana. "The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination in Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets". *The Annual Review of Sociology* 34 (Ağustos 2008), 181-209.
- Poetry Foundation. "Prologue". Erişim 12 Mayıs 2021. <https://www.poetryfoundation.org/poems/43705/prologue-56d22283c12e1>
- Potter, George. "Forced Domination: Intersections of Sex, Race and Power in *Light in August* and *The Bluest Eye*". *Proteus: A Journal of Ideas* 21/2 (2004), 43-48.
- Ritzer, George. *Modern Sosyoloji Kuramları*. Çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti. 7. Ed., 2012.
- Rosenberg, Ruth. "Seeds in Hard Ground: Black Girlhood in *The Bluest Eye*". *Black American Literature Forum* 21/4 (1987), 435-445.
- Sarangi, Itishri - Pattnaik, Minushree. "Racial and Sexual Intolerance in *The Bluest Eye*". *The Creative Launcher* 2/4 (2017), 406-421.
- Saxena, Manali – Singh, Pratima. "The Biblical and Classical Myths in Morrison's *The Bluest Eye* and *Sula*". *Research Journal of English Language and Literature (RJELAL)* 7/2 (2019), 41-44.
- Singh, Jakeet. "Religious Agency and the Limits of Intersectionality". *Hypatia* 30/4 (Sonbahar 2015), 657-674.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Çev. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz. İstanbul: Sentez Yayıncılık. 8. Basım, 2015.

- Şenaydın, Ferah Türkkani. *Female Victimization in Buchi Emecheta's The Joys of Motherhood and Toni Morrison's The Bluest Eye*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Taha, Bahir Ibrahim – Ibrahim, Mohammed Fezea. "The Double Faced Ideology: Antifeminism and Racism in Toni Morrison's The Bluest Eyes". *Journal of Tikrit University for Humanities* 27/8 (2020), 56-66.
- Tahir, Ary Syamanad Tahir. *Gender Violence and Alice Walker's Novel The Colour Purple and Toni Morrison's Novel The Bluest Eye*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1991.
- Yasmin, Shegufta. "Comparative Study between *The Bluest Eye* & *Native Son*: Pitfall of Racism in 1930's America". *ASA University Review* 6/2 (2012), 73-78.
- Yavuz, Sevilay. *Victims of Incest: Portrayals of Women as Reflected in the Novels of Toni Morrison and Zülfü Livaneli*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yazıcıoğlu, Özlem Öğüt. "Toni Morrison'un *En Mavi Göz* ve *Jazz* Romanlarında Cinsiyet, Cinsellik ve Şiddet". *Kültür ve Edebiyatta Cinsiyet, Cinsellik, Şiddet*. ed. Nevin Yıldırım Koyuncu - Dilek Direnç. 211-222. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2014.